

Islamsk finans i Norge

Innledning

Islamsk finans vokser raskt i en rekke land, og utgjør 20-50 prosent av det totale finansmarkedet i blant annet Malaysia, Saudi-Arabia, De forente arabiske emirater, Kuwait, Qatar og Bahrain (Visser 2013). Ernst & Young har beregnet at "Islamic banking assets grew at an annual rate of 17,6% between 2009 and 2013, and will grow by an average of 19,7% a year to 2018." (The Economist). Dette er med andre ord betydelige markeder, som også vekker interesse i Europa. David Cameron, tidligere britisk statsminister, sa for eksempel i 2013 at London skulle bli verdens hovedstad for islamsk finans (The Guardian). Land som Storbritannia, Irland og Luxembourg har tilpasset lover og reguleringer for å gjøre det attraktivt for islamske finansinstitusjoner å drive virksomheter innenfor landenes grenser. Også i Sverige har man sett initiativer (Sveriges radio, Svenska Dagbladet).

Interessen for islamsk finans ser ut til å være betydelig også i Norge og i andre skandinaviske land, og flere religiøse organisasjoner utreder for tiden hvordan dette skal kunne tilbys her. I dette notatet forsøker vi å kartlegge etterspørselen etter slike produkter i Norge, spesielt islamske lån. Slik kartlegging har aldri vært gjort tidligere. Vi vil også si noe om den større betydningen av islamsk finans i en europeisk og norsk kontekst, og om mulige positive og negative sider ved fenomenet.

Dette notatet er resultat av et prosjekt finansiert av Finansmarkedsfondet. Prosjektleder var professor Torkel Brekke, ved Civita og Peace Research Institute Oslo (PRIO). Samarbeidspartner i prosjektet er moskéen Islamic Cultural Centre ICC i Oslo ved imam Fazal Hadi. Mian Tayyib jobbet som forskningsassistent med innsamling av data, og Erlend Langørgen hjalp til med statistisk bearbeiding av data. Dr Muhammed Azeem Qureshi fra HiOA var rådgiver for prosjektet, og Professor Mehmet Asutay, direktør ved Durham Centre for Islamic Economics and Finance ved University of Durham, har også gitt råd om bruk av materialet og videre forskning.¹

---

1 <https://www.dur.ac.uk/dcief/>

Hva er islamsk finans?

Med islamsk finans mener vi en bestemt type finansielle institusjoner, produkter og praksiser. Disse institusjonene og de produktene de tilbyr, som lån eller forsikring, er godkjent av islamske lærde. Akkurat slik en matvare kan være godkjent av en person med religiøs-juridisk kompetanse, kan et finansprodukt være det. Dette systemet har et utall tekniske forordninger, og flere universiteter både i den islamske og i den vestlige verden tilbyr høyere utdanninger, inkludert doktorgradsprogrammer, innrettet mot bestemte sider ved islamsk finans. Noen foretrekker å bruke uttrykket *etisk* finans snarere enn islamsk finans fordi de opplever at mange forbinder noe negativt med ordet *islamsk*. I dette notatet bruker vi likevel uttrykket islamsk finans. Selv om feltet er stort og komplekst, kan vi for enkelhets skyld si at islamsk finans bygger på to prinsipper.

For det første mener en del muslimer at islam forbyr renter. Dette bygger på tolkningen av det arabiske ordet *riba* i Koranen og andre sentrale tekster. Noen muslimer mener at *riba* skal oversettes som *renter* på norsk eller *interest* på engelsk. Dermed følger det at teksten forbyr renter generelt. De som mener dette er imidlertid ikke imot handel eller profitt i seg selv, men kun renter på penger. Andre muslimer mener imidlertid at *riba* ikke betyr renter generelt, men bare refererer til ågerrenter, eller *usury* på engelsk. Med en slik forståelse av tekstene, er det bare urettferdig høye renter som tenkes å være forbudt i følge religionen (Thomas 2006; Visser 2013). For det andre skal man i islamsk finans foreta en rimelig fordeling av risiko, og det oppfattes som umoralsk hvis finansinstitusjoner legger all risiko på kunden. Det finnes forskjellige måter å fordele risiko på.

På det prinsipielle plan er det altså renteforbud og krav om fordeling av risiko som er utgangspunktet for islamske finansinstitusjoners egenart. Den religiøst begrunnede skepsisen mot renter, finnes ikke bare i islam. Forbudet mot å ta ågerrenter har alltid vært viktig i kristen kultur. I norsk rett hadde straffeloven et ågerforbud i §§ 295-296. Der het det: "For åger straffes den som ved rettshandel utnytter noens nød, lettsinn, uforstand eller avhengighetsforhold til å oppnå eller betinge et vederlag, som etter de foreliggende omstendigheter står i et påtakelig misforhold til det som ytes." I den nye straffeloven som trådte i kraft 1. oktober 2015 er ågerparagrafen fjernet. Dette vakte reaksjoner både fra økonomer og jurister.² Det er med andre ord ikke noe særegent islamsk ved å knytte moralske eller religiøse forbud til det man oppfatter som urimelig høye renter.

Historisk bakgrunn

Det som imidlertid er spesielt for den islamske verden, er at det i moderne tid har utviklet seg et stort landskap av banker og andre finansinstitusjoner som ønsker å tilfredsstille det de oppfatter som religiøse og moralske krav og begrensninger. Dette innebærer at alle former for renter er forbudt. Det betyr imidlertid ikke at bankene som følger disse prinsippene ikke tjener penger. Måten de tjener penger på, er imidlertid forskjellig fra konvensjonell finans.

Moderne islamsk finans vokste fram delvis som en moderne reaksjon mot vestlig politisk og økonomisk dominans. Tanken om et alternativt finansielt system kan føres tilbake til sentrale tenkere i perioden 1930-1950, som den omstridte Maulana Maududi. Tenkere som Maududi mente at

² <http://www.dn.no/nyheter/finans/2014/11/10/2157/Jus/-har-glemt-dem-som-er-i-nd>

islam måtte bygge sitt eget økonomiske system uavhengig av både kapitalismen og kommunismen, og han fikk stor betydning i hele den islamske verden (Brekke 2012).

På 1950- og 60-tallet var de aller fleste araberstater ledet av sekulære eliter, som så på islamsk finans som overflødig eller negativt. På 1970-tallet endret både politiske og økonomiske forhold seg på grunnleggende måter. Islamsk finans fikk raskt større betydning etter oljekrisen i 1973-74 fordi oljeproduiserende stater i Midtøsten, spesielt Saudi-Arabia, raskt fikk større økonomisk handlerom til å bygge alternative institusjoner (Pal 1999). Noen forskere ser på den raske veksten i islamsk finans som en side ved en bredere islamsk oppvåkning som resultat av misnøye med sekulære stater som ikke klarte å levere velferd (Kepel 2003: 75-83).

Kritikk

Kritikere av islamsk finans mener at islamske finansinstitusjoner i realiteten krever renter, men kaller det noe annet (Chong og Liu 2009). Det er heller ikke gitt at slike finansinstitusjoner generelt har en mer moralsk opptreden overfor kunder. Samtidig er det finansmiljøer i islamske land som tar avstand fra tanken om islamsk finans, og mener det er et blindspor. Det er ikke enighet blant islamske jurister om at konvensjonell finans er forbudt. Det framsettes også kritikk mot hvordan systemet fungerer i dag, for eksempel ved at godkjenningssprosessene som islamske finansielle produkter trenger, bare kan utføres av et lite antall jurister med den nødvendige kompetanse og autoritet. Disse lærde har mer eller mindre monopol på sertifisering av finansprodukter og –institusjoner, og de tjener ofte uforholdsmessig gode penger. Det er altså flere sider ved islamsk finans som ikke fungerer optimalt, og som er gjenstand for kritikk.

Etterspørsel i Norge

Den viktigste elementet i forskningsprosjektet som ligger til grunn for denne rapporten, er en spørreundersøkelse som forsøker å kartlegge hvor stor etterspørsel det er etter islamske finansprodukter blant muslimer i Norge. For å finne ut dette laget vi et spørreskjema som ble distribuert på to forskjellige måter. For det første ansatte vi en forskningsassistent som selv er muslim og har gode kontakter i muslimske miljøer i Oslo og andre norske byer. Han samlet responser på spørreskjemaet ved å oppsøke respondenter i Oslo, Trondheim, Stavanger, Drammen og Fredrikstad. Han fant respondenter i moskéer, studentorganisasjoner og andre steder. For det andre sendte vi ut spørreskjemaet elektronisk ved hjelp av tjenesten Nettskjema ved Universitetet i Oslo. Dette er en tjeneste som kan sende ut skjemaer til e-postadresser. Mottakere kan kun besvare skjemaet en gang. Vi startet med å sende skjemaet til et stort antall kontakter, som igjen rekrutterte respondenter i sine vennekretser. Det eneste kriteriet for å svare både i den manuelle og i den nettbaserte innhenting av responser, var at personer som svarte måtte være over 18 år og definere seg som muslim.

Begge metodene våre har åpenbare svakheter. Ved å bruke statistikkprogrammet Stata så vi på hvordan de to metodene førte til forskjellig profil på respondentene. For eksempel fikk vi overvekt av menn som respondenter ved bruk av papirskjemaer, og både alder og utdanningsnivå var også til en viss grad forskjellig i de to utvalgene. Innsikt i forskjellene mellom de to utvalgene vi fikk med de to tilnærmingene, kan brukes til å justere for de skjevhetene som begge metodene gir alene. For

å få en tredje vei inn i temaene våre, foretok prosjektlederen og forskningsassistenten også flere intervjuer og samtaler med fokusgrupper.

Vårt utvalg av muslimer i Norge er ikke representativt i streng forstand, og med problemene både når det gjelder klare definisjoner av gruppen, og når det gjelder utvalgsmetoder, er det tvilsomt om noen strengt representativ undersøkelse i det hele tatt kan gjøres. En hver undersøkelse vil ha sine svakheter. Det er en rekke vanskeligheter bare med å skulle definere muslim (eller kristen, eller buddhist for den saks skyld), og alle utvalgsmetoder vil ha svakheter. Ved å skaffe data med flere forskjellige metoder, har vi forsøkt å gjøre utvalget vårt så brukbart som mulig med det formål si noe om hvordan muslimer i Norge tenker om islamsk finans. I en framtidig vitenskapelig artikkel vil vi gi en grundigere redegjørelse for metoder og vi vil også gi en bredere presentasjon og diskusjon av korrelasjoner mellom sosioøkonomiske og demografiske kjennetegn og svar på spørsmålene vi stilte. For eksempel er vi interessert i å finne ut om svarene varierer med alder og utdanningsnivå, eller med hvor ofte respondenter går i moskéen. I denne rapporten vil vi nøye oss med å presentere hvor mange prosent som ga de ulike svarene, langs en skala fra helt enig til helt uenig, på noen sentrale spørsmål. I tabellen under slår vi altså sammen svarene fra begge utvalgene beskrevet over, så det totale antallet respondenter her er 707. Vi understreker at resultatene blir litt annerledes om man presenterer svarene fra ett av utvalgene for seg, og vi utelukker ikke at svarene kunne blitt litt annerledes om man gjorde undersøkelsene på nytt med en annen metode for innhenting av data. Vi tror at resultatene ikke ville blitt *radikalt* annerledes med andre metoder, men spørreundersøkelser har alltid en del usikkerheter.

Tabell

	Helt uenig	Uenig	Vet ikke	Enig	Helt enig
Vanlige banker tilbyr lån med renter, som er helt forbudt i islam.	10 (1.41)	28 (3.96)	47 (6.65)	131 (18.53)	491 (69.45)
Det er et problem for meg at rentefrie lån ikke finnes i Norge.	23 (3.25)	30 (4.24)	31 (4.38)	117 (16.55)	506 (71.57)
Jeg har aktivt lett etter rentefrie lån.	58 (8.2)	87 (12.31)	56 (7.92)	167 (23.62)	339 (47.95)
Rentefrie lån er den viktigste delen av islams lover.	33 (4.67)	64 (9.05)	64 (9.05)	175 (24.75)	333 (47.1)
Rentefrie lån er noe som ofte diskuteres blant mine venner og familie.	30 (4.24)	61 (8.63)	42 (5.94)	275 (38.9)	299 (42.29)
Rentefrie lån er ikke det viktigste temaet for muslimer i Norge.	151 (21.36)	236 (33.38)	115 (16.27)	161 (22.77)	44 (6.22)
Hvis rentefrie lån var tilgjengelig i Norge, så ville jeg bruke det selv om det kostet mer enn lån fra vanlig bank.	35 (4.95)	28 (3.96)	61 (8.63)	164 (23.2)	419 (59.26)
Ønske om rentefrie lån er tegn på at vi blir bedre muslimer.	34 (4.81)	48 (6.79)	99 (14)	213 (30.13)	313 (44.27)

Som det framgår av tabellen, sier en stor majoritet av personene i utvalget vårt at det er et problem for dem at rentefrie lån ikke tilbys i Norge og at lån med renter er helt forbudt i islam. Vi innser at dette utsagnet kan oppfattes på to måter: enten med vekt på det faktum at det ikke finnes slike produkter i Norge eller med vekt på at dette fraværet er et problem for respondenten. Like under 50 prosent sier at de aktivt har lett etter rentefrie lån. Over 80 prosent sier at de er helt enige eller enige i utsagnet om at de ville brukt rentefrie lån dersom det fantes, også om dette var dyrere enn vanlige rentebærende lån. Det er sannsynlig at rentefrie lån ville bli dyrere enn vanlige lån i dagens situasjon med svært lave renter. For banker bør disse resultatene være interessante, selv om vi selvsagt ikke kan si noe om hvordan personer og husholdninger *faktisk* hadde handlet dersom det kom et tilbud om rentefrie lån i Norge. Man har sett indikasjoner for eksempel i Storbritannia på at det ikke alltid er samsvar mellom motiver og idealer på den ene siden og handling på den andre når det gjelder dette markedet (Dar 2004). Spørsmålet ville selvsagt også være *hvor mye dyrere* rentefrie lån ville bli.

Fra et sosiologisk perspektiv er det kanskje like interessant å se på svarene på spørsmål om den større betydningen av islamsk finans, og her er det to spørsmål vi vil trekke fram. For det første: 71,85 prosent av respondentene svarer at de enten er helt enig eller enig i uttalelsen *Rentefrie lån er den viktigste delen av islams lover*. Hva betyr dette? Islams lover kalles gjerne sharia, og dette feltet har vært gjenstand for mye debatt i norske og andre vestlige medier de siste årene. Det kan se ut som det er en betydelig forskjell mellom hvordan muslimer og ikke-muslimer forstår begrepet. Det er viktig å påpeke at mange muslimer ikke er interessert i sharia i det hele tatt. Men blant muslimer som er opptatt av religion i en juridisk og moralsk forstand, ser det ut til at de fleste mener at den viktigste siden ved lover og moral er muligheten for å ta lån, og kanskje få andre finansprodukter, som stemmer med det de oppfatter som religiøse krav. Dette er en mer dagligdags forståelse av sharia, enn det man gjerne møter i mediene.

For det andre: nesten 75 prosent av respondentene mener at ønsket om rentefrie lån er et tegn på at man blir bedre muslimer. Hvis vi ser dette svaret i lys av det vi har funnet ut gjennom intervjuer og fokusgrupper, og stiller det i en større sammenheng av forskning om islam i samtiden, tror vi dette viser at spørsmålet om islamsk finans er sentralt for dannelsen av en moderne muslimsk identitet for en god del mennesker i Norge, og i flere andre europeiske land. Kanskje man kan si det slik, at islamsk finans er et tema som handler om hvorvidt og hvordan mange muslimer oppfatter at de blir akseptert i Europa, slik temaer som halal-mat og hijab også har blitt oppfattet.

Bankers initiativer

I forbindelse med undersøkelsen hadde vi dialog med DNB, fordi banken i 2007 vurderte å begynne å tilby lån etter islamske prinsipper. DNB gjennomførte da en undersøkelse blant sine muslimske kunder for å avgjøre om det var forretningsmessig forsvarlig å starte å tilby islamske lån som et nytt produkt. Banken konkluderte med at det ikke var kundegrunnlag for dette på det tidspunktet. DNB har delt sin undersøkelse med oss. Vi gjengir ikke resultatene av bankens undersøkelse her, fordi dette ikke er offentlig tilgjengelig informasjon, men bankens eiendom. DNBs undersøkelse var mindre enn den vi har gjennomført, den hadde et helt annet utvalg (nemlig 200 av DNBs egne bankkunder valgt ut etter muslimske navn), og spørsmålene som ble stilt overlappet bare i noen grad med de vi har

stilt i vår undersøkelse. Vi kan likevel si at når vi ser på resultatene i DNBs undersøkelse, kan vi være enda tryggere på at våre resultater gir et realistisk bilde, fordi den grunnleggende interessen for og etterspørselen etter islamske lån er ganske lik i utvalget til banken, som i utvalgene våre. Dette kan virke paradoksalt, siden DNBs kunder jo i praksis har godtatt at de må ta lån med renter i Norge. Her kan vi likevel fylle inn med erfaringer fra intervjuer og fokusgrupper, som peker på at mange tar lån fordi de mener at dette er akseptabelt så lenge rentefrie lån ikke finnes, samtidig som de opplever det som en plikt ikke å ta mer lån enn nødvendig, og bidra til å at islamske alternativ etter hvert kommer på plass.

Regulative og politiske sider

Vi har i prosjektet vårt hatt dialog med Finanstilsynet i Norge og Finanstilsynet i Danmark for å få opplysninger om hvordan de forholder seg til islamsk finans. Tilsynene har gitt oss opplysninger om de initiativene som er kommet fra islamske organisasjoner for å etablere virksomheter som skal tilby islamske finansprodukter. De viktigste initiativene har vært på området boliglån. Dette kan enkelt forklares med at det nettopp er på området boliglån hvor muslimer i Norge - og sannsynligvis i mange andre vestlige land - kjenner behov for produkter som stemmer med deres religiøse og moralske overbevisninger. I intervjuer med muslimer har prosjektlederen flere ganger møtt personer som forklarer at de kvier seg for å ha boliglån, eller at de jobber hardt for å betale ned boliglån så raskt som mulig, fordi de anser lån med renter som synd.

Posisjonen til finanstilsynene er at det prinsipielt ikke er noe i veien for å starte islamske finansforetak i Norge eller andre skandinaviske land. Lover og regler som styrer finansforetak skal danne et *level playing-field*, hvor alle aktører har like muligheter til å starte virksomhet så lenge de oppfyller de høye kravene til kompetanse, egenkapital osv. som sektoren nødvendigvis stiller. Et *level playing-field* forutsetter imidlertid at alle spillerne driver ut fra de samme prinsippene, og at de tenker mer eller mindre likt.

Dokumentavgiften som i de fleste land er knyttet til kjøp og salg av bolig er et eksempel på hvordan et lån basert på islamske prinsipper vil være dyrere enn et konvensjonelt lån, og hvordan en islamsk långiver dermed vil stille med et handicap i eksisterende finanslover og reguleringer. Når en kunde kjøper en bolig med et islamsk lån, vil boligen formelt skifte eier to ganger. Det er banken som først kjøper boligen på vegne av kunden. Så vil kunden leie huset av banken med en avtale om at eierskapet overføres til kunden etter en viss tid. Uten et juridisk rammeverk som tar høyde for dette, vil det dermed utløses dokumentavgift både når banken først kjøper boligen, og siden når eierskapet overføres fra banken til kunden.

Det er dermed for enkelt å si, fra et regulatorisk og et politisk ståsted, at vi har et sett lover og regler som til en hver tid sørger for likebehandling. Et alternativ til en slik posisjon ville være å tilpasse lover og regler slik at islamske finansforetak vil kunne drive sin virksomhet på (tilnærmet) like vilkår som konvensjonelle virksomheter. Dette har man gjort for eksempel i Irland (Richardson 2011). Det kan føres flere argumenter for å tenke proaktivt på området.

Argumenter

For det første gir islamsk finans økonomiske muligheter for Norge, slik myndighetene i blant annet Storbritannia, Irland og Luxembourg har tenkt. Norge har allerede et internasjonalt omdømme som et land med høye moralske standarder i politikk og forretningsliv, og det er tenkelig at man kunne trekke utenlandsk finansvirksomhet til landet hvis man la forholdene bedre til rette. Så vidt vi vet har utenlandske banker vurdert muligheten for å etablere slik virksomhet i Norge, men kommet til at dette ikke er hensiktsmessig, delvis på grunn av kundegrunnlaget, men også på grunn av regulatoriske forhold. Norske banker vil kunne tjene penger i markedet for disse tjenestene hvis forholdene lå til rette for at bankene kunne starte å tilby sertifiserte produkter eller åpne filialer som fulgte islamske prinsipper. Den voksende muslimske befolkningen i Norge og Skandinavia tilser også at forretningsmulighetene vil fortsette å vokse også i de lokale befolkningene.

For det andre har flere internasjonale organisasjoner, som Verdensbanken, gjennomført forskningsprosjekter som tyder på at muslimer i mange land har dårligere tilgang til finansielle tjenester enn ikke-muslimer, fordi de ikke ønsker å bruke tjenester som bryter med religiøse og moralske prinsipper. En studie av 29 000 personer i 29 land i Øst-Europa og Sentral-Asia fant at muslimer i mindre grad enn andre har bankkonto, og forfatterne mente at mulige årsaker var diskriminering og religiøst forbud mot renter (Beck and Brown 2011). På verdensbasis er muslimer mindre integrert i det formelle finansielle systemet enn andre - for eksempel har mange ikke bankkonto (Demirgic-Kunt, Klapper and Randall 2013). Slike resultater kan tyde på at tilgang til islamske finansielle produkter vil ha den effekt at det fører til bedre finansiell inkludering, og dermed kanskje større deltagelse i økonomisk liv. Det er mye man ikke vet på feltet, men i et globalt perspektiv virker det ikke usannsynlig at tilgang til islamske finansprodukter vil føre til at flere mennesker inkluderes i formelle finansielle strukturer, noe som ofte vil være bra både for dem det angår og for samfunnene de lever i.

For det tredje kan man hevde at man ved å legge forholdene til rette for islamsk finansvirksomhet i Norge, legger til rette for integrering ikke bare i ren økonomisk forstand, som nevnt over, men også kulturelt. Mange muslimer som har svart på våre undersøkelser ser ut til å mene at slik tilrettelegging vil være et signal om at deres gruppe oppfattes som en naturlig del av den norske befolkning, og at islam har fått en naturlig plass i Norge. Her er det imidlertid på sin plass å si at vi også har hørt det motsatte argumentet. Noen muslimer, og sikkert en del ikke-muslimer, mener at det å bygge opp under behovet for et finanssystem som legitimeres religiøst og moralsk, ikke virker integrerende, men snarere bidrar til å opprettholde skiller mellom muslimer og befolkningen for øvrig.

For det fjerde hevdes det at islamske finansforetak er mindre utsatt for finanskriser enn konvensjonelle foretak. Forskingen om dette er teknisk vanskelig. Det er heller ikke enighet om de reelle forskjellene mellom islamsk og konvensjonell finans hva angår stabilitet og kriser, men noe forskning peker i retning av at islamske finansvirksomheter har en tilnærming til risiko som gjør dem mer stabile (Mubarek og Kalunov 2014; Lukonga 2015).

Anbefalinger

Til norske politikere og Finanstilsynet: Norske finanspolitikere bør følge med i hva som skjer i andre land når det gjelder tilpasning av lover og regler for å gjøre det mulig å drive islamsk finansvirksomhet. De bør også ha dialog med organisasjoner og aktører som ønsker å starte islamske finansvirksomheter i Norge, slik at de opparbeider en forståelse for hvilke politiske og regulatoriske hindringer som kan tenkes å ligge i veien for slik virksomhet. Dette betyr selvsagt ikke at man nødvendigvis skal lete etter kortsiktige løsninger eller foreslå regulatoriske endringer, men politikere bør ha en bevissthet om dette som politisk felt. Det er ikke naturlig å komme med anbefalinger til Finanstilsynet, all den tid et tilsyns rolle er å sørge for at lover og regler følges. Finanstilsynet ser ut til ha forholdsvis liten bevissthet om eller interesse for temaet. Dette skyldes delvis at de initiativene som så langt er kommet fra islamske organisasjoner, har vært lite realistiske og har vært langt fra å oppfylle de strenge krav som nødvendigvis må stilles til alle som skal operere i finanssektoren.

Til norske banker: Banker bør fortløpende vurdere det forretningsmessige grunnlaget for å tilby islamske finansprodukter, både med tanke på det voksende kundegrunnlaget i Norge, og med tanke på et potensielt kundegrunnlag i andre land, ikke minst velstående personer fra den islamske verden. DNB kom som nevnt i 2007 til at det ikke var forretningsmessig forsvarlig å utvikle islamske finansprodukter i Norge. Etter å ha sett DNBs data er vi ikke sikre på om det nasjonale kundegrunnlaget er så magert som banken antok den gangen. Det er to årsaker til det. Den første er åpenbar, nemlig at antallet muslimer i Norge vokser med innvandring. For det andre var et sentralt argument fra DNBs side at personene som ble spurt faktisk var bankkunder hos DNB. Dette viste, i følge banken, at deres motivasjon for å ta et islamsk lån ikke var sterk nok til at den ville føre til handling. Her tror vi banken gjorde en feilvurdering i sin tenkning. Det man *kan* si ut fra DNBs undersøkelse, er at muslimer som uttrykker interesse for islamske lån, men *likevel* er konvensjonelle bankkunder, ikke er motivert til å avslutte sitt kundeforhold *i en situasjon der det ikke finnes alternative produkter*. Men det er ikke mulig å si at disse kundene ville beholdt sine rentebærende produkter hvis alternativer fantes, slik DNB ser ut til å ha resonnert. Derfor spurte vi i vår undersøkelse om respondentene ville benyttet islamske finansprodukter hvis de var tilgjengelig selv om de var dyrere enn konvensjonelle produkter. Svarene kan indikere at motivasjonen er ganske sterk, selv om man selvsagt ikke vet noe sikkert før man kan observere hva folk faktisk gjør.

Til muslimske ledere: I materialet vi har samlet, er det tydelig at mange muslimer ser det som en religiøs og moralsk plikt å unngå lån med renter så langt dette er mulig. For de fleste er dette ikke mulig, og mange muslimer i Norge forsøker derfor etter beste evne å gjøre økonomisk rasjonelle valg, som å ta lån og ha bankkort, og *samtidig* å etterleve det de oppfatter som klare religiøse påbud. En del av disse personene føler seg dratt mellom religiøse og moralske normer og økonomiske realiteter i Norge. De religiøse og moralske normene kommuniseres på flere måter. Blant annet tar noen imamer i Norge opp temaet renter og islamsk finans i samtaler med medlemmer av menighetene sine. I en del miljøer opplever muslimer forventninger om å ta forbud mot renter på alvor. Det kan virke som om dette presset har negative konsekvenser for en del muslimer i Norge både rent økonomisk og på det personlige, psykologiske plan. Hvis man blir fortalt at rentebærende lån er synd, kan det skape frykt for konsekvensene av å ta lån til bolig eller spare til pensjon. Vi vil derfor rette en oppfordring til muslimske ledere om å tenke nøye over hvorvidt et sterkt fokus på islamsk finans tjener

muslimer i Norge. Det finnes som nevnt flere posisjoner man kan ta når det gjelder tolkning av temaet renter, fra strenge til mer liberale, og ledere har et viktig ansvar for hvordan temaet omtales.

Til forskere: Til tross for at det foregår mye forskning om muslimer i Norge og i vesten, vet vi nærmest ingenting om islamsk finans. Vi vet lite om hvilke valg muslimer gjør på det finansielle området. Velger de bort økonomiske muligheter, som å starte egne virksomheter, fordi de ikke vil ta lån med renter? Unngår de å kjøpe bolig, slik at de må leie i stedet? Unngår de å spare penger fordi vanlige bankkontoer har renter? Kan man se for seg en finansiell og økonomisk underklasse som et resultat? Vi vet også svært lite om hvilken betydning – sosial, moralsk, religiøs, juridisk osv. – muslimer knytter til finans. Er regler om penger i hverdagen den viktigste siden ved det muslimer flest tenker på som sharia, eller islamsk juss, slik svarene på ett av vår spørsmål tyder på? Hvordan spres ideer og normer om penger og finans i transnasjonale islamske nettverk og organisasjoner? Hvilken plass har feltet i muslimers identitet i den vestlige verden? Alt dette er forskningsspørsmål av betydning for flere fagfelt, men de har vært gjenstand for svært lite forskning både i Norge og ellers i verden.

Forfatter: notatet er skrevet av Torkel Brekke, religionshistoriker i Civita.

Civita er en partipolitisk uavhengig tankesmie som gjennom sitt arbeid skal bidra til økt forståelse og oppslutning om liberale verdier og løsninger. Den enkelte publikasjons forfatter(e) står for alle utredninger, konklusjoner og anbefalinger, og disse analysene deles ikke nødvendigvis av andre ansatte, ledelse, styre eller bidragsytere. Skulle feil eller mangler oppdages, ville vi sette stor pris på tilbakemelding, slik at vi kan rette opp eller justere.

Ta kontakt med forfatteren på torkel@civita.no eller civita@civita.no.

Litteratur

- Askari, Hossein and Noureddine Krichene (2014) "Islamic Finance: an alternative financial system for stability, equity and growth" PSL Quarterly Review, Vol. 67 (268), pp. 9-54
- Beck, Thorsten and Martin Brown (2011) "Which households use banks? Evidence from the transition economies" European Central Bank Working Paper Series No 1295/February 2011
- Berg, Nathan and Kim, Jeong-Yoo (2013) "Prohibitions of Riba and Gharar: A signaling and Screening explanation?" University of Otago Economics Discussion Papers No. 1314
- Brekke, Torkel (2016) Faithonomics. Religion and the Free Market. London: Hurst and New York: Oxford University Press
- Brekke, Torkel (2012) Fundamentalism: Prophecy and Protest in an Age of Globalization. New York: Cambridge University Press
- Chong, Beng Soon and Ming-Hua Liu (2009) "Islamic banking: Interest-free or interest-based?" Pacific-Basin Finance Journal, January 2009, Vol. 17(1), pp. 125-144
- Dar, Humayon A. (2004) "Demand for Islamic financial services in the UK: chasing a mirage?" <https://dspace.lboro.ac.uk/dspace-jspui/bitstream/2134/335/3/TSIJ.pdf>

- Demirgic-Kunt, Asli and Leora Klapper and Douglas Randall (2013) "Islamic Finance and Financial Inclusion. Measuring Use of and Demand for Formal Financial Services among Muslim Adults" Policy Research Working Paper 6642, The World Bank
- ECB 2013. "Islamic Finance in Europe", Occasional Paper Series, No. 146. June 2013. <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scopops/ecbocp146.pdf?50223aa58804d7b4f32f4f302534672d>
- Hussain, Mumtaz, Asghar Shahmoradi, and Rima Turk (2015) An Overview of Islamic Finance, International Monetary Fund, IMF Working Paper, WP/15/120
- KAS: http://www.kas.de/wf/doc/kas_43408-544-2-30.pdf?151125111532
- Kepel, Gilles (2003). Jihad: the Trail of Political Islam. London: I.B. Tauris & Co.
- Kuran, Timur (2005) "The logic of financial westernization in the Middle East" Journal of Economic Behaviour & Organization, Vol 56, pp. 593-315
- Lukonga, Inutu (2015) "Islamic Finance, Consumer Protection and Financial Stability" IMF Working paper (WP/15/107)
- Mallat, Chibli (1993) The Renewal of Islamic Law. Muhammad Baqer as-Sadr, Najaf and the Shi'i International. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mobarek, Asme and Alovaddin Kalonov (2014) "Comparative performance analysis between conventional and Islamic banks: empirical evidence from OIC countries" Applied Economics, Vol. 46 (3), pp. 253-270
- Naqvi, Ali Raza (1985) "Interest-Free Banking Act of Iran" Islamic Studies, Vol. 24, No. 3 (Autumn 1985), pp. 397-407.
- Nomani, Farhad (2003) "The Problem of Interest and Islamic Banking In a Comparative Perspective: The Case of Egypt, Iran and Pakistan" In Review of Middle East Economics and Finance, Volume 1, Number 1, pp. 37-70
- Pal, Izzud-Din (1999) Pakistan, Islam and Economics: Failure of Modernity. Karachi: Oxford University Press.
- Pollard, Jane and Michael Samers (2013) "Governing Islamic Finance: Territory, Agency and the Making of Cosmopolitan Financial Geographies" Annals of the Association of American Geographers, 103(3), pp. 710-26
- Rethel, Lena (2011) "Whose Legitimacy? Islamic finance and the global financial order" Review of International Political Economy 18: 1, February 2011, pp. 75-98
- Saeed, Abdullah (2014) "Sharia and Finance" In the Ashgate Research Companion to Islamic Law, edited by Peters, Rudolph and Peri Bearman Farnham: Ashgate Publishing Ltd, pp. 249-259
- Svenska Dagbladet: <http://www.svd.se/fi-sager-nej-till-islamisk-bank>
- Sveriges radio: <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=6414081>
- The Economist Oct 2014, "Why Islamic financial products are catching on outside the Muslim world" <http://www.economist.com/blogs/economist-explains/2014/10/economist-explains-0>
- The Guardian, David Cameron to unveil plans for £200m Islamic bond <https://www.theguardian.com/money/2013/oct/29/islamic-bond-david-cameron-treasury-plans>
- Thomas, Abdulkader S. ed. (2006) Interest in Islamic Economics. Understanding riba. New York and London: Routledge.
- Visser, Hans (2013) Islamic Finance Principles and Practices. Cheltenham: Edward Elgar